
Suzana LEČEK

Izvorni znanstveni rad

Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje, Slavonski Brod

SELJAČKA SLOGA I
OBLIKOVANJE
KULTURNO-NACIONAL-
NOG IDENTITETA U LICU
IZMEĐU DVAJU
SVJETSKIH RATOVA*

* Ova je rad nastao u sklopu istraživanja na projektu "Oblikovanje hrvatskog kulturnog i socijalnog identiteta 1900.-1990." (252-0190613-2624).

Ideja nacije potraga je za identitetom, koji samopotvrdu traži u povijesti, jeziku, kulturi ili, modernijim rječnikom rečeno, u sustavu komunikacijskih kodova (simbola, mitova) zajedničkih jednoj zajednici. Nacije koje nisu imale vlastiti državni okvir (ili su bile razjedinjene poput Italije ili Njemačke ili su se nalazile unutar višenacionalnih država, npr. Hrvati) naglašavale su upravo ulogu kulturne posebnosti. Važan segment jedinstvenog nacionalnog kulturnog identiteta činila je 'narodna' (seljačka) kultura, čija je izvornost korištena kao jedan od argumenata u traženju priznavanja političkog identiteta (nacionalne države). Ove herderijanske ideje 'prevedene u ideologiju', kako je to nazvao John Breuilly, i izrečene modernim političkim jezikom, postale su iznimno učinkovite diljem Europe tijekom 20. stoljeća.¹

Ideologija kulturnog nacionalizma, prema kojoj nacionalni identitet treba pokazati vlastitom, osebujnom kulturom, u Europi je dosegla vrhunac 1930-ih godina. U Hrvatskoj je glavni nositelj te ideologije bila Hrvatska seljačka stranka (HSS), koja je konkretan rad na kulturnom području povjerila svojoj udruzi Seljačkoj slozi.

Ideje koje su promovirali HSS i Seljačka sloga imale su istodobno modernizacijski i tradicijski značaj. Ono što je moglo poboljšati i olakšati život, poput političkih načela jednakosti, demokracije, narodnog samoodređenja, socijalne politike ili tehničkih postignuća i znanstvenih otkrića, bilo je svakako poželjno i prihvatljivo. Međutim, to je važnije postajalo očuvati svoj identitet barem u kulturi. Stoga se možemo složiti s Hutchinsonovom tvrdnjom o presudnoj ulozi kulturnog nacionalizma u prihvaćanju modernizacije. Naime, on je upozorio da kulturni nacionalizam nije bijeg

1 Breuilly je upozorio da je taj identitet, doduše, arbitraran, ali da ga politička ideologija kroz svoje stereotype, ponavljanja i simbole čini djelotvornim, znači i stvarnim, pa nelogičnosti unutar takvih sustava ne treba niti podvrgavati kritičkoj analizi. BREUILLY, J., *Nationalism and the State*, Manchester, 1982., 335-344, 348-351.

u tradiciju (kako se olako tvrdilo), nego način da se prihvati modernizacija i uđe u društvo razvijenih čuvajući vlastiti identitet.²

Širok raspon djelatnosti Seljačke sloge potvrđuje ovu tezu. Naime, njezino djelovanje možemo podijeliti na *prosvjetno*, kojem je cilj bio pomoći seljaku da stekne moderna znanja (opismenjivanje, osnivanje knjižnica i čitaonica, stručna predavanja i sl.) i *kulturno*, koje je trebalo jamčiti očuvanje nacionalnog identiteta (smotre izvornog narodnog stvaralaštva, seljačka književnost).

Budući da je organizacija bila vezana za HSS, djelovala je kada su joj političke prilike to dopuštale. Započela je stoga tek 1925., prekinula s radom u vrijeme diktature i obnovila djelovanje potkraj 1935. Unatoč kratkom vremenu (i prekidu), razvila je veoma bogatu djelatnost i pred Drugi svjetski rat imala je više od 1.200 ogranaka, što znači da je djelovala u toliko sela.³

U ovom ćemo radu pokušati odgovoriti na pitanje koliko su ideje, koje je promicala ova utjecajna organizacija, djelovale na oblikovanje kulturnog identiteta u Lici i koje je mjesto Like u širokom kulturno-prosvjetnom pokretu koji je pokrenula unutar masovnog 'hrvatskog seljačkog pokreta' tijekom 1930-ih godina.

Ogranci Seljačke sloge u Lici

Lika se još 1920-ih uključila u rad Seljačke sloge. Gotovo istodobno sa središnjicom u Zagrebu osnovani su ogranci u Lovincu i Sv. Roku (1925.), a do diktature još dva. Tijekom 1930-ih ukupno je u Lici djelovalo 17 ogranaka, međutim, čak ih je 13 osnovano pred sam kraj

2 Pojam i tumačenje kulturnog nacionalizma preuzeti su od Johna Hutchinsona, koji je u polemici o razlikama političkog i kulturnog nacionalizma upozorio na modernizacijsku ulogu kulturnog nacionalizma. Prema njemu on pomaže da se pojedina nacija aktivno uključi u međunarodnu zajednicu na temelju vlastitog, unutarnjeg razvoja, a ne nekorisnim (ili čak štetnim) nametanjem stranih normi. (Modernisti poput Kohna, Gellnera, Andersona prikazivali su politički nacionalizam razvijenih zapadnih država kao racionalan, okrenut političkim ciljevima stvaranja moderne predstavničke države, kozmopolitski u shvaćanju kulture, pa onda – izvedeno iz toga – napredan, a kulturni nacionalizam Srednje i Istočne Europe kao iracionalan u tezi o 'duhu naroda', isticanju nacionalne kulturne posebnosti, tumačenju društva kao prirodne i organičke zajednice, u kojoj je važna uloga osjećajnih veza, pa su ga doživljavali nazadnjačkim.) HUTCHINSON, J., *The Dynamics of Cultural Nationalism*, London, 1987., 12-19.

3 Usp. HERCEG, R., Što je i što hoće "Seljačka Sloga", Zagreb, 1938.; Isti, "Seljačka sloga", idejno čistište hrvatskog i razsadište svjetskog seljačkog pokreta, Zagreb, 1940.; LEČEK, S., *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji 1925.-1941.*, Slavonski Brod, 2005. O političkom kontekstu vidjeti: MATKOVIĆ, H., *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb, 1999.

međuratnog razdoblja (1939. ili 1940.). (tablica 1a, tablica 1b)

Kotar	1925.	1926.	1927.	1928.	Svega:
Gračac	2				2
Korenica			1		1
Perušić			1		1
LIKA	2	0	2	0	4

Tablica 1a.
Ogranci Seljačke
sloge 1925.-1929.

Kotar	1936.	1937.	1938.	1939.	1940.	Svega:
Gospić				6	1	7
Perušić				3		3
Gračac	1		1			2
Korenica					2	2
Otočac	1		1			2
Donji Lapac				1		1
Udbina						0
LIKA	2	0	2	10	3	17

Tablica 1b.
Ogranci
Seljačke sloge
1935.-1941.

Pomalo iznenađuje spor razvoj mreže ogranaka u vrijeme kada je Seljačka sloga doživljavala iznimne uspjehe u svim drugim dijelovima Hrvatske, čak izvan nje. Lika jedina, uz Dalmaciju, nije sudjelovala na prvoj smotri seljačkog stvaralaštva u lipnju 1936., na kojoj su – kako bi pokazali polet nakon obnovljenog djelovanja – došle skupine čak iz Bosne, Vojvodine i Gradišća.⁴ Ako prva godina još nije bila zabrinjavajuća, svakako se vodstvo moralo zamisliti nakon što je i u trećoj godini rada 1938. Lika imala samo dva nova ogranka (ukupno četiri). Usporedbe radi, istodobno je najjači, Bjelovarski kotar, imao čak 44 ogranka, slijedio je Karlovački sa 33 ogranka itd. U Lici su kotarevi Gračac i Otočac imali po dva ogranka, dok ih ostali nisu imali (i tako ušli u samo 13 kotara u Hrvatskoj bez ogranaka Seljačke sloge).⁵ Nakon što ih je zbrajanje rezultata rada 1938. godine upozorilo na 'kritične točke', konačno je i Lika postala kraj kojemu se posvećivala veća pozornost. U nizu najavljenih prosvjetnih sastanaka za proljeće 1939. (na kojima se predstavljao i dogovarao rad Seljačke sloge na razini nekoliko kotara), sazvan je i sastanak u Gospiću (za 10. travnja. 1939.).⁶ Na tom je sastanku predavanje o potrebnom pojačanju rada Seljačke sloge održao predsjednik Rudolf Herceg (što je na-

4 HERCEG, R., "Seljačka pjevačka smotra 7.VI.1936.", Seljačka sloga (dalje: SS), 1/1936., 7, 151.

5 SS, 4/1939., 2, 53-54.

6 SS, 4/1939., 4, 109.

pravio još samo u Bugojnu).⁷ Rad je konačno dobio ozbiljniji zamah, pa je već u svibnju u Gospiću održan novi prosvjetni sastanak (18.svibnja.1939.).⁸ Slijedio je najveći val osnivanja ogranka, pa čak i prva lokalna smotra u Gospiću. Na idućoj su se godišnjoj skupštini Seljačke sloge (11.6.1939.) mogli pohvaliti konačnim širenjem u Lici i time da su osnovani ogranci i u kotarima gdje ih još nije bilo, između ostalih u Perušiću i Gospiću.⁹

Na razmjeno slabo organiziranu mrežu utjecalo je više čimbenika. Možemo je objasniti nepovoljnim političkim prilikama, pa je i ozbiljnije širenje ogranaka počelo tek nakon pada represivnog Stojadinovićeve režima i u vrijeme kada su pregovori između Dragiše Cvetkovića i Vladka Mačeka navještali nove odnose Beograda prema hrvatskim krajevima. Drugi razlog svakako je bilo teško stanje u gospodarstvu, zbog kojeg je jedna druga organizacija HSS-a, Gospodarska sloga, pobudila znatno veće zanimanje.¹⁰ To potvrđuju kotarska izvješća o osnivanju ogranaka Seljačke sloge 1935. U prvim je mjesecima, naime, očito kod Vladinih tijela postojala prilična zbunjenost i nesnalaženje o tome što je Seljačka, a što Gospodarska sloga. Prema odgovorima na pitanje Upravnog odjela Savske banovine o osnivanju ogranaka Seljačke sloge, jasno je da mnogi kotarski predstojnici miješaju te dvije organizacije. Prema izvješćima iz Like, u jesen 1935. i početkom 1936. navodno je osnovano podosta 'ogranaka' Seljačke sloge: u Gospiću (s povjerenicima za općine Gospić, Lički Osik, Smiljan, Karlobag), Udbini, Podlapacu, Perušiću (s povjerenicima u Perušiću, Konjskom Brdu, Kvartama, Malom Polju, i zajedničkim za Sv. Marka, Klenovac i Studence), a potom i u Aleksincu, Kalinovači, Klancu, Podastrani.¹¹ Međutim, očito se radilo o Gospo-

7 SS, 4/1939., 5, 134.

8 SS, 4/1939., 6, 166.

9 Od ostalih kotara koji su dobili svoj prvi ogranak, u Hrvatskoj su navedeni još Benkovac i Biograd, a sve ostalo bili su bosanski kotari. "Seljačka Sloga i deveta redovita glavna skupština...", SS, 4/1939., 7, 176-183.

10 Šarić je zapisao da se čak prigovaralo tome što postoje tri organizacije (politička, gospodarska i kulturna), a sve ih treba plaćati. Kritičarima je odgovorio kako je svaka potrebna na svoj način te da više novca ode na nekorisne, pa i štetne stvari, kao alkohol, duhan, lošu tvorničku robu. U obranu Seljačke sloge dodao je kako ona širi i unaprjeđuje "staru našu kulturu i novu prosvjetu", jer "bez naše stare kulture ne bi bilo hrvatske narodnosti, a bez prosvjete život je uvijek bio težak", bez prosvjete nema ni dobre političke ni gospodarske organizacije. ŠARIĆ, S., "Značenje Seljačke sloge" (Prema govoru na Skupštini Gospodarske sloge), SS, 3/1938., 6, 190-191.

11 Kotarski načelnik Gračac Banskog upravi Savske banovine – Državna zaštita (SB DZ), od 16.9.1935.; Okružnica Banske uprave Savske banovine Upravni odjel (dalje: BU SB UO) od 15.10.1935. br. Pov-II br. 4838; Okružnica BU SB UO od 2.11.1935., br. Pov. II br. 5149, Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), SB UO, kut. 276, br. 426 (za Gračac br. 4.245)

darskoj slozi, jer se većina tih mjesta više ne spominje kao sjedište ogranka, a osim toga, organizacijska struktura (središnje mjesto s povjereništva) odgovara Gospodarskoj, a ne Seljačkoj slozi (koja je imala samo zagrebačku središnjicu i ogranke). Mreža Gospodarske sloge već je u prvim mjesecima osnivanja bila šira nego što ju je Seljačka sloga uspjela izgraditi do kraja tog razdoblja, a s obzirom na ozbiljne gospodarske probleme Like, ne iznenađuje primjetno veće zanimanje za organizaciju koja je mogla donijeti gospodarsko olakšanje i korist.

Politički i gospodarski razlozi nisu jedini utjecali na slab razvoj mreže ogranaka prije 1939. Tome je vjerojatno pridonijelo i očekivanje vodstva Seljačke sloge da će se u Lici ogranaci širiti nastojanjima mjesnih aktivista. Naime, tijekom 1936. i 1937. ulagali su posebne napore da se mreža ogranaka širi u Bosni i Hercegovini (posebice kotari Travnik, Duvno) i Dalmaciji (zaleđe), pa su i vodeće osobe odlazile u službene posjete upravo tim krajevima.¹² Napokon, još jedan razlog možemo naći u tome da se u Lici živjelo velikim dijelom od sezonskog rada, a stalna pokretljivost stanovništva nije išla u prilog kulturno-prosvjetnim djelatnostima, koje su zahtijevale redovit rad.¹³

Lika na smotrama seljačkog stvaralaštva: otkriveni temelji nacionalne kulture

Unatoč malom broju ogranaka, ideje Seljačke sloge imale su odjeka u Lici. Bez sumnje su ih, kao i drugdje, širile i ostale organizacije seljačkog pokreta, prvenstveno stranka (HSS), a onda i Gospodarska sloga, čije su se djelatnosti u nekim segmentima isprepletale s onima Seljačke sloge (gospodarske zadruge, osiguranje stoke i sl.). Vjerojatno je najprivlačnije, a za ukupnu ideologiju kulturnog identiteta najvažnije, djelovanje ličkih ogranaka bilo njihovo sudjelovanje na smotrama seljačkog stvaralaštva. One su inače bile najatraktivniji oblik djelovanja Seljačke sloge, ali su s druge strane bile samo dio (doduše reprezentativan) široke kampanje oživljavanja cjelokupne tradicionalne seljačke kulture,

12 Primjerice, tajnik Seljačke sloge Božidar Magovac u kolovozu 1936. posjetio je Banja Luku, Jajce, Travnik, Bugojno, Duvno, Livno, Split, Šibenik, a početkom prosinca 1936. sjevernu Dalmaciju (Budak i Stankovce). Istom 'rutom' prošao je u srpnju 1937. i predsjednik Herceg (proširivši predavanja i razgovore još na Sinj, Hvar i Makarsku). SS, 1/1936., 12, 291; SS/1937, 7, 181.

13 Na Prvom prosvjetnom saboru kao ozbiljna smetnja navedeno je to što velik dio aktivnog muškog stanovništva odlazi u sezonske radove "po ljeti i zimi". Prosvjetni sabor Seljačke sloge u Zagrebu 8.-10.XII.1939., Zagreb 1940., 39.

koja je obuhvaćala nošnju, pjesmu, ples, običaje, ali i šire – socijalnu solidarnost, ‘seljačko poštenje’ (običajno pravo) i dr. One su ujedno najuspješnije širile osjećaj samopoštovanja i vrijednosti vlastite kulture i načina života.¹⁴

Smotre su tijekom 1930-ih godina vodili etnolozi Milovan Gavazzi i Branimir Bratanić, koji su osmislili nove kriterije određivanja izvornosti seljačkog stvaralaštva.¹⁵ Kao u većini hrvatskih krajeva, i u Lici se već u dobroj mjeri napustila nošnja (tradicionalno rađena od konoplje i vune). Proces je počeo na prijelazu stoljeća, kada se počelo odlaziti u Ameriku. Povratnici bi sa sobom donosili gradsku odjeću i “Liku preplaviše njemački i američki ‘aincugi’”. U 1930-ima mlađi su naraštaji nosili već isključivo tvorničku robu.¹⁶ No, u Lici je potraga za izvornim stvaralaštvom išla uz znatno manje napora nego, primjerice, u Slavoniji. Ideje o vrijednosti vlastite kulture i ovdje su dobro prihvaćene, a izgleda da s drugim dijelom procesa (onim koji bi trebao pročistiti domaću nošnju od stranih utjecaja) nije bilo problema. Možda zahvaljujući upravo tome da su nošnju naglo mijenjali za tvorničko odijelo, u njoj nije bilo nepoželjnih izmjena materijala (kupljeni materijali, industrijske boje) ili uzoraka (oponašanje tuđih ornamenata i sl.). Ipak, ostala je još jedna zapreka – skupoća nošnje. Čak i oni koji su imali nošnju sačuvanu u obitelji, često su je morali nečime dopuniti, a za siromašne je obitelji čak i prosječan izdatak od 200-300 dinara za ono najnužnije, bio iznad njihovih mogućnosti.¹⁷

Iako su na smotre počeli odlaziti kasno, lički su ogranci odmah pobudili pozornost svojom izvornošću. Prvi lički ogranak nastupio je na središnjoj zagrebačkoj smotri 28. kolovoza 1938. Bio je to zbor iz Ličkog Lešća (Otočac). Ogranak koji još nije bio ni službeno osnovan, odmah je privukao pozornost etnologa. Gavazzi je osobno i po ‘hitnom postupku’ provjerio izvornost i – očito zadovoljan - odobrio njihovo sudjelovanje.¹⁸ Pojavljivanje Ličkog Lešća na smotri izazvalo

14 O smotrama: CERIBAŠIĆ, N., Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće, Zagreb 2003.

15 BRATANIĆ, B., “Hrvatske seljačke pjevačke smotre”, Kalendar Seljačke sloge za godinu 1937., Zagreb 1936., 40-45; Isti, O smotrama hrvatske seljačke kulture, Zagreb 1941.

16 ŠARIĆ, S., “Lička narodna nošnja i Seljačka sloga”, SS, 2/1937., 3, 51-52.

17 Pismo M. Gavazziju iz Lovinca. HDA, Osobni fond Milovana Gavazzija (OF 1029), 6.1.3.1.231. U pismu mu šalju na odobrenje raspored nastupa ogranaka Lovinac i Ričica na smotri u Gospiću 4.6.1939. Spominju i da je nošnja “izumrla”, a obnova je skupa (spominju navedenih 200-300 dinara prosječno za dopune), ali i da se jako trude pripremiti tu smotru. Posebno se angažirao Stjepan Šarić, koji je zbog nje, gotovo stalno na putu.

18 Pismo B. Bratanića M. Gavazziju od 9.8.1938., HDA, Osobni fond Milovana Gavazzija (OF 1029), Korespondencija. Bratanić u pismu javlja Ga-

je oduševljenje, a za “upravo senzacionalan nastup” dobio je ukupno najviše glasova publike.¹⁹ Nastupili su s pjesmama *Oj bujado, zelena livado* i *Lička rozgalica*, a kao i drugi, svoj su ‘program’ izvodili na tri mjesta. Prvo su u 7 sati ujutro nastupili u kinu “Balkan” (danas kino “Europa”) samo za izvođače i stručnjake (Gavazzi, Bratanić, Martinović, Špoljar), u 10 sati u Hrvatskom narodnom kazalištu pred porotom (na čijem je čelu bio Vladko Maček) i uglednim uzvancima iz raznih kulturnih institucija, novinarima, strancima (navode Engleze i Nizozemce) itd., a u 17 sati u Radničkoj komori za građanstvo. (Popodnevni se nastup trebao održati u Maksimiru i na Gornjem gradu na Radićevu trgu, ali je zbog lošeg vremena, održan u dvorani.)

Ličko osebujno pjevanje (“rozganje”) zapazili su stručnjaci i neki kritičari (primjerice Branimir Ivakić u *Obzoru* i Pavao Markovac u *Novoj riječi*). Upravo je ono dalo ideologiji kulturnog nacionalizma ono što se dugo tražilo: temelj koji je nekada bio zajednički toliko različitim glazbenim izrazima raznih hrvatskih regija. Primijetili su da je način pjevanja u Lici (i Zagori) “najstarija faza muzike svih hrvatskih krajeva” i dokaz za “jedinственost hrvatske seljačke kulture”. Rozgalica je postala temeljna poveznica, koja je pokazivala da se ispod “kasnijih naslaga” nalaze elementi, koji unatoč prostornoj udaljenosti, upućuju na zajedničke korijene. U njoj je pronađen nužan simbol koji u etničkoj (nacionalnoj) zajednici traje stoljećima (“dugo trajanje”) i pokazuje kontinuitet identiteta, na kojem ideologija temelji stvaranje osjećaja “zajedničke sudbine” i zatim nacionalne solidarnosti.²⁰ Nakon što su pronađeni nacionalna poveznica i temelj nacionalnog identiteta, dodano je još nešto što se potpuno uklapa u ideologiju ‘hrvatskog seljačkog pokreta’, koja je bila daleko od svakog nacionalnog ekskluzivizma, prije u maniri idealizma 19. stoljeća negoli netrpeljivosti, koja je uzela maha u mnogim državama u 20. stoljeću. Kada su zapisali da

vazziju (koji je na odmoru na Plitvicama), da je upravo osnovan ogranak u Lici, koji se ponudio za smotru. Prijedlog mu je izgledao dobar (56 starijih ljudi s jednom “rozgalicom” i još jednom “starinskom pjesmom” i u “starinskoj nošnji”), ali je ipak zamolio Gavazzija da osobno provjeri je li sve “onako, kako mora biti”. Tek na temelju Gavazzijeva izvješća donesena je konačna odluka o sudjelovanju ogranka na smotri. Pismo Nikole Rubčića Milovanu Gavazziju od 15.8.1939. HDA, Osobni fond Milovana Gavazzija (OF 1029), 6.1.3.1.225. Rubčić piše da je ogranak pripremio rozgalicu i dvije pjesme koje “naši ljudi smatraju za starinske”. Usput moli da mu se pošalje materijal za osnivanje ogranka, jer je onaj koji mu je dao Gavazzi, u međuvremenu zagubljen.

19 Smotra hrvatske seljačke kulture, Hrvatski list, 19/1938., 238 (29.8.1938.), 1.

20 Usp. ARMSTRONG, J., Nations before Nationalism, Chapel Hill, NC, 1982., 4-11.

su lički starinski napjevi važni za ukupnu svjetsku glazbenu kulturu (“u mnogočemu spadaju u pradoba čovječanstva, a jedva ćemo ih inače naći u evropskim zemljama”²¹), ispunili su i drugi zahtjev koji je nacionalna ideologija postavljala pred kulturu – ne samo pokazati što je vlastiti identitet, nego također ostvariti *kulturnu misiju*, znači biti aktivan i koristan čimbenik u svjetskoj zajednici nacija.²²

Na idućoj smotri 11. lipnja 1939. u Zagrebu zajednički Zbor ogranaka Lički Novi – Oštra ponovio je uspjeh svojeg prethodnika. Izveli su pet pjesama vezanih za razne običaje – rozgalica, “vinac” (svatovska), “mišnjača” (ples djevojaka), “Dobra večer domaćine” (pjevaju božićni čestitari, “kolembači”) te Ličko kolo (bez glazbe). I ovaj su put Ličani zadivili gledateljstvo svojom izvornošću (koju su već i širi krugovi počeli prepoznati kao nacionalnu vrijednost), pa su uz glazbu i ples pohvaljene i nošnje. Bili su odjeveni u jednostavnu nošnju od vune, žene s tkanicama o pojasu, a muškarci s kožnim “ćemerima”, s torbicama mrkih boja sa sitnim geometrijskim ornamentom. Sve je bilo izvorno (domaći materijal, boje) i – na što se inače upozoravalo – bez raskoši, koja bi išla za dopadljivim i hvalisavim, a to nisu bile vrijednosti koje je Seljačka sloga željela. Ponovljene su tvrdnje kako je rozgalica najstariji tip pjesme za sve hrvatske krajeve (sada su pronašli slične napjeve u Dalmaciji, zapadnoj i srednjoj Bosni, Hercegovini, Gorskom kotaru i posavskoj Hrvatskoj), potvrdili da su i plesovi bez glazbe karakteristični za iste krajeve (sličnost ličkog i kupreškog kola). Istaknut je i stvaralački duh naroda, pa je kritika pohvalila složenu “koreografiju” mišnjače (Ivakić u *Obzoru*).²³ Lički je zbor prema ocjeni Povjerenstva pod Mačekovim predsjedanjem (ocjenjivali su nošnju, pjesmu i ples) dobio drugu nagradu za ples, ali je od publike dobio ukupno najviše glasova (2.379, iza njega je bilo Pridvorje iz Konavala sa samo 1.640 glasova). Pojedinačno gledano, dobili su prvu nagradu publike za pjesmu (885 glasova), drugu nagradu za nošnju (660 glasova) i drugu za ples (834 glasa).²⁴ Iako smotre nisu trebale biti natjecanja, ocjene stručnjaka i publike ipak govore o kvaliteti (izvornosti) ali i o dopadljivosti nastupa.

Iste su godine uspjeli organizirati i prvu lokalnu smotru u Gospiću. Održana je 4. lipnja 1939., a na njoj su

21 “Želje i – uspjesi. Kako je tekla smotra”, SS, 3/1938., 9, 257-270.

22 Na “kulturnu misiju” u ideji nacije upozorio je još Max Weber. On objašnjava kako je ideja nacije usko povezana s “prestizem” u svjetskoj zajednici nacija, a “misija” pojedine nacije ostvaruje se već održanjem kulturne posebnosti, kao posebne vrijednosti. WEBER, M., *Essays in Sociology*, London 1948., 171-177.

23 “Smotra hrvatske seljačke kulture...”, SS, 4/1939., 7, 208, 227-229.

24 HERCEG, R., “Glasovanje o smotri”, SS, 4/1939., 7, 238-240.

nastupili zborovi ogranaka iz Ličkog Novog, Oštre, Rizvanuše, Smiljana i Bilaja.²⁵

Nažalost, uspješni nastupi prekinuti su prerano. Ličkih ogranaka više nema na smotri 1940., ali ovaj su put razlozi potpuno drugačiji. Rat u Europi i predratni uvjeti kod nas posvuda su otežali rad ogranaka Seljačke sloge. Kao i mnogi drugi, lički ogranci više nisu mogli održavati lokalne smotre i pripremati se za središnju, jer je previše pjevača i članova bilo na vojnim vježbama.²⁶

Ostale djelatnosti ogranaka

O ostalim djelatnostima ogranaka znamo, nažalost, vrlo malo. Za razliku od nekih ogranaka (ili čak kotara) koji su u *Seljačkoj slozi* redovito pisali o svojem radu, lički se uopće nisu javili izvješćem. Ostaju nam samo kraći spomeni nekih od njih u izvješćima o pojedinim kampanjama Seljačke sloge. Tako znamo da se i u Lici slavilo seljačke blagdane, koje je HSS suprotstavljao državnim, pa su tijekom 1930-ih postali političke manifestacije.²⁷ Zabilježena je proslava Dana braće Radić 11. lipnja 1939., održana u Donjem Kosinju. Na sijelo pokraj crkve došli su svi, o braći Radić govorio je narodni zastupnik Ivan Sigurnjak, a potom su djeca recitirala prigodne pjesme. Slična su sijela priređena u svim zaseocima oko Donjeg Kosinja. U Ličkom Lešću organizirali su sijelo u seljačkom domu "Lešće Vrilo". Na njemu se čitalo poslane brošure i članke iz djela braće Radića, održano je kraće predavanje o svrsi sijela i proslave, a nakon poučnog dijela proslave slijedila je narodna zabava: pjevali su ličku rozgalicu, jedna je djevojčica recitirala pjesmu u slavu braće Radića, mladi su zaplesali ličko kolo, a stariji su ostali u razgovoru.²⁸ Lika se spominjala i u kampanji o gospodarenju na kršu (pošumljavanje krša, što je predlagao djelatnik Seljačke sloge Ante Premužić). Uz Dalmaciju, Hercegovinu i Hrvatsko primorje, kampanja je trebala obuhvatiti Liku. Međutim, znamo da je težište bilo na Splitskom kotaru (iako i tamo samo na

25 SS, 4/1939., 11, 353. Bilo je najavljeno osam ogranaka: Vinec, Bilaj, Lovinac, Bićice, Rizvanuša, Lički Osik, Oštra, Smiljan. Očekivalo se da će na smotru doći oko 1.500 ljudi, pa je naručeno toliko "znakova" (papirni znakovi s otisnutim znakom smotre, koji su se prodavali za simboličnu cijenu, a prihod je išao za neku od djelatnosti ogranaka). Pismo Milana Jelače M. Gavazziju iz Ličkog Novog, HDA, Osobni fond Milovana Gavazzija (OF 1029), 6.1.3.1.224.

26 SS, 5/1940., 8-9, 229.

27 LEČEK, S., "Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918-1941.", *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Zagreb 2006., 119-143.

28 SS, 4/1939., 7, 199.

razini širenja ideje i predavanja), pa je u Lici vjerojatno sve ostalo na upoznavanju s prijedlogom boljeg korištenja krša.²⁹ Nakon što je u ljeto 1939. počela kampanja o čuvanju dječjeg zdravlja, na sastanku u Donjem Kosinju u studenom 1939. ženama je pročitana poruka Seljačke sloge (koju je sastavio osnivač hrvatske pedijatrije dr. Ernst Mayerhofer) o brizi za dojenčad.³⁰ Odjeka je imala i kampanja 'pomirenja hrvatskog naroda', kako se neposredno pred rat počela nazivati akcija osnivanja sudova dobrih i poštenih ljudi. Ovim je seljačkim nagodbenim sudovima povjereno traženje jeftinijeg, bržeg i pravednijeg rješenja brojnih seljačkih sporova. Znamo da su sudovi djelovali i u Lici, pa se dva puta spominje uspješno rješavanje nekoliko sporova (Donji Kosinji i Lički Novi).³¹

Jedan od ciljeva Seljačke sloge bio je i organizirati seljačku samopomoć i međupomoć osnivanjem raznih oblika gospodarskih zadruga, osiguranja stoke i različitih dobrotvornih akcija, od lokalne do nacionalne razine. Jednu od manjih, prigodnih akcija pokrenuo je Stjepan Šarić. Nakon što je u ljeto 1937. tuča napravila veliku štetu u selima Vraniku i Piplici (nešto manju u Parešecu) u Lovinačkoj općini, Šarić je na skupštini Seljačke sloge o tome raspravljao s prvacima iz bogatije Slavonije (Antunom Babićem i Matom Mandićem iz Gradišta), koji su pokrenuli prikupljanje pomoći u svojem kraju.³²

Još nešto o radu ličkih ogranaka doznajemo iz nastupa njihovih predstavnika na najvećim okupljanjima članova Seljačke sloge – velikom prosvjetnim saborima održanim u prosincu 1939. i 1940. godine. Na Prvom prosvjetnom saboru (Zagreb, 8.-10.12.1939.) Liku je zastupao Stjepan Šarić. U svojem je govoru ukratko opisao prilike u Lici (gospodarske probleme³³), zbog kojih je - istaknuo je - prosvjeta veoma važna, jer se samo s njom može stvoriti "malo ljepši i lakši život". Stoga je kampanji opismenjivanja bila posvećena posebna pozornost. Određeni uspjeh postigli su i seljački sudovi (siromaštvo je obavilo ostatak posla smanjujući broj parnica), sagradili su i jedan prosvjetni dom (nažalost, nije rekao gdje), a ljudi su se sve više zanimali za čitanje ("već i kod nas dade prodati i knjiga i novine, a

29 SS, 5/1940., 6, 164.

30 Usp. LEČEK, S. – DUGAC, Ž., "Za zdravlje majke i djeteta. Zdravstveno prosvjetna kampanja Seljačke sloge (1939.-1941.)", ČSP, 38/2006., br. 3, 983-1005.

31 Donji Kosinji: SS, 4/1939., 12, 377. Lički Novi: SS, 5/1940., 8-9, 236.

32 U Gradištu je odmah sakupljeno 150 din, a u Račinovcima 50 dinara i poslano u postradala sela, a akcija se nastavila. SS, 3/1938., 6, 198.

33 O gospodarskim je problemima (i prijedlozima kako ih ublažiti) pisao više puta. ŠARIĆ, S., "Seljačka radost i borba s prirodom", SS, 4/1939., 9, 292-293; Isti, "Seljačko gospodarenje u Lici nekad i danas", SS, 4/1939., 10, 325-326.

proširene su pogotovo knjige seljačkog pokreta kao ‘Božićnica’... tako da se prilično čita”).³⁴

Na Drugom prosvjetnom saboru (Zagreb, 6.-8.12.1940.) Lika s Ogulinom bila je jedna od 18 regija, koje su u prvom dijelu zasebno vijećale o svojim problemima. U drugom su dijelu sekcije raspravljale o pojedinim temama: očuvanje seljačke kulture, sudovanje, briga za dječje zdravlje, seljačko gospodarstvo, nepismenost, čitanje, seljački prosvjetni domovi, problemi u radu ogranaka. O Lici je u prvom dijelu zasjedanja izvijestio Milan Jelača (Lički Novi). Prvo je istaknuo osjećaj zapostavljenosti (Lika je “zapostavljena sa svih strana”, čak je ispričao šalu koja je kružila: Sv. Petar pita Isusa hoće li u Liku, a Isus odgovara “Neću, nego – Liko da si zdrava i vesela!”). Prema njemu, radilo je samo 7 ogranaka (vjerojatno je rad u nekima privremeno zamro). Ipak, nešto se pokrenulo: počela je kampanja opismenjivanja, postojalo je dosta veliko zanimanje za izdanje *Mala knjižnica Seljačke sloge* (dosta se dobro prodavala prva knjižica - Imbro Štivić, *Život i djelo braće Radića*; Zagreb 1940.), mnogo je slabije bilo zanimanje za opsežna i skuplja *Sabrana djela* Antuna Radića, a bili su dobro prihvaćeni sudovi dobrih i poštenih ljudi. U drugom, tematskom dijelu zasjedanja sudjelovao je u raspravama odjela koji su za Liku bili najpotrebniji: o organizaciji i radu ogranaka Seljačke sloge, u Odjelu o smotrama, te Odjelu o seljačkom gospodarstvu na kršu. U raspravi o smotrama predložio je da i na lokalne (regionalne) smotre dolaze ogranci iz udaljenijih krajeva jer “to više djeluje” (npr. Podravci u Liku i obrnuto). Njegov je prijedlog prihvaćen kao jedan od zaključaka, iako se o tome nisu svi složili (navodeći kao proturazloge da je to skupo, a i da bi “nesgodno djelovalo i na nošnje”, tj. da bi moglo ‘kvariti’ izvornost ako se počnu preuzimati elementi stvaralaštva druge regije).³⁵

Lika u kampanjama Seljačke sloge i školskoj reformi Banovine Hrvatske

Treba napomenuti da se o uspješnosti nekih djelatnosti ne može suditi samo promatrajući rad ogranaka. Prije svega se to odnosi na opismenjivanje, koje je u razdoblju 1937.-1940. doseglo razmjere masovne nacionalne kampanje, s više od 300.000 ljudi, koji su prošli temeljni tečaj ili poduku. Kampanju su podupirale političke organizacije HSS-a, Gos-

34 Prosvjetni sabor Seljačke sloge 1939., 38-40; Imbro Štivić, “Već prvi prosvjetni sabor ili kongres hrvatskih seljaka – dobro uspio”, SS, 5/1940., 1, 10.

35 “Hrvatski seljački prosvjetni sabor”, SS, 5/1940., 12, 315-316, 326-327, 343-344, 346-347.

podarska sloga, u nju se 1937. uključio *Napredak*, a do 1939. podupirala su je gotovo sva hrvatska kulturna društva. Od jeseni 1939. dobila je pomoć Banovine Hrvatske, a na borbu za pismenost pozvala je i Katolička crkva.³⁶ Službena je statistika svrstavala Liku u donji dio tablice pismenih (lički su kotari imali 40% do 60% nepismenih³⁷), ali vjerojatno je stvarna nepismenost bila manja (barem muškaraca).³⁸ U svakom slučaju, svi lički ogranci Seljačke sloge, ali i HSS, Gospodarska sloga, *Napredak*, te neka druga društva i pojedinci, uključili su se u kampanju. Do kraja 1939. nabavljeno je 1.340 *Abece-darke*, što znači da je tečajeve prošlo najmanje toliko ljudi.³⁹ (tablica 2) Nažalost, nema podataka za cijelu sezonu 1939.-1940., kada je kampanja dosegla vrhunac, a niti za posljednju predratnu zimu, u kojoj se smanjio intenzitet rada, ali rezultati ipak nisu bili beznačajni.

Tablica 2.
Kampanja
opismenijavanja u Lici

Kotar	Nepis- meni				Dali (din.)	Primili		
	Muškarci	Žene	Svi	Postotak		Abece- darke	Raču- nice	Vrijednost (din.)
D. Lapac	2.082	4.812	6.894	63,1 %	-	12	30	336
Gospić	2.637	8.127	10.764	47,0 %	850	650	660	7.900
Gračac	3.409	8.196	11.605	63,8 %	150	180	200	2.710
Korenica	1.672	4.181	5.853	60,0 %	10	130	15	1.160
Perušić	2.233	5.583	7.816	59,7 %	300	350	130	3.840
Udbina	1.348	3.672	5.020	64,3 %	-	20	5	200
					1.310	1.342	1.040	16.146

Kao neizravno djelovanje ideja Seljačke sloge svakako treba spomenuti školsku reformu, koja je počela nakon uspostave Banovine Hrvatske. Tada je na mjesto predstojnika Odjela za prosvjetu došao Izidor Škorjač, dugogodišnji najbliži suradnik Rudolfa Hercega u Seljačkoj slozi. Započeo

36 LEČEK, S., "Seljačka sloga i prva kampanja opismenijavanja u Hrvatskoj (1937.-1941.)", *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić*, Zagreb 2003., str. 292-301.

37 Postoci nepismenosti: Donji Lapac 61%, Gračac 61%, Udbina 59%, Perušić 55%, Korenica 54%, Gospić 41%. Prema službenim podacima, nepismenost je bila viša samo u Bosni i Hercegovini i Dalmatinskoj zagori, gdje je u nekim kotarima bila viša od 80%. "Seljački pokret za pismenost", *SS*, 2/1937., 9, 209. Zajedno s njima, Lika je proglašena 'područjem od posebne važnosti'. *SS*, 5/1940., 10-11, 274.

38 Na Prvom prosvjetnom saboru S. Šarić je ustvrdio kako službena statistika o visokoj nepismenosti nije točna. Osobno je bio popisivač i znao da su ljudi tajili da su pismeni, jer su se bojali da bi i na to mogli dobiti porez. Osom toga, kao tajnik kotarske organizacije HSS-a tražio je od predsjednika općinskih organizacija izvješća o pismenosti po selima i prema njima je nepismenost bila znatno niža (iako su potvrdili da su žene još uvijek u visokom postotku nepismene). Prosvjetni sabor Seljačke sloge 1939., 38-40.

39 Prema: *Pokret za pismenost 1937-1939*, Zagreb 1940.

je opsežne reforme modernizacije školstva (zorna nastava, težište na praktičnom znanju upoznavanja vlastite zemlje i ljudi koji u njoj žive pod motom “Tuđe poštuj, svojim se diči!”). U škole je uvedena etnologija, ali i ostali su predmeti trebali učenike upozoravati na seljačku stvarnost, prije svega vlastite lokalne sredine. Reforma je u Lici dočekana (barem kod hrvatskog učiteljstva) s neskrivenim zadovoljstvom, jer se konačno i službeno moglo odgajati djecu “u narodnom duhu”. Vjerojatno su započete reforme potaknule Milana Jelaču, predstavnika Like na Drugom prosvjetnom saboru, da zatraži upravo reformu škole (“da ne odgajaju janjičare u našoj djeci”). Naveo je i primjer Učiteljske škole u Gospiću, u kojoj su se hvalili da nema nijednog učenika koji bi bio pristaša seljačkog pokreta. Zgrožen, podsjetio je da i tu školu plaća narod, koji misli drugačije.⁴⁰ Ne znamo koliko je Banovina Hrvatska promijenila prilike u Učiteljskoj školi, iako nema razloga sumnjati da su državni službenici poslušali nove upute i – s više ili manje entuzijazma – počeli provoditi neke promjene. U svakom slučaju, znamo da je u Realnoj gimnaziji u Gospiću novi program poučavanja u narodnom duhu bio dobro prihvaćen, i prema izvješću s početka 1941. profesori su “radili, koliko su više mogli, u narodnom duhu”.⁴¹ I u Građanskoj školi u Gospiću profesori su provodili upute Odjela za prosvjetu i nastojali su “prožeti obuku narodnim osjećajima i ljubavlju za narodnu kulturu, socijalne i privredne tekovine”. Selo je na široka vrata ušlo u škole – u svim su se nastavnim predmetima doticali života na selu, seljačke tradicije, običaja i umjetnosti, ali i problema svakodnevnice (gospodarstva, higijene i dr.). Učenici su to odlično prihvaćali, jer su im na primjerima iz svakodnevnog života (mnogi su dolazili sa sela) bili jasniji poučci iz matematike, pokusi iz kemije, a i na glazbenom je narodna pjesma (“koja je djeci draga”) bila popularnija od klasike.⁴² Izvješća školskih nadzornika pokazuju da su se učitelji – koliko su im prilike dopuštale – uključili u nove, dodatne zahtjeve, koje je pred njih postavio Odjel za prosvjetu. Naime, dužnost im je bila ne samo odgajati u “narodnom duhu”, nego također držati tečajeve za nepismene i pisati *Etnografsku spomenicu*. Pod time se podrazumijevalo da se uz redovitu spomenicu škole, opsežno opiše život na selu prema *Osnovi za sabira-*

40 “Hrvatski seljački prosvjetni sabor”, SS, 5/1940., 12, 326.

41 Izvješće ravnatelja Realne gimnazije Gospić od 13.2.1941., HDA, Banska vlada Banovine Hrvatske – Odjel za prosvjetu (dalje: BV BH – OP), (fond 159), kut. 20, br. 14.399.

42 Izvješće v.d. ravnatelja Građanske škole Gospić od 20.2.1941., HDA, BV BH – OP (fond 159), kut. 20, 16.671.

nje i proučavanje građe o narodnom životu Antuna Radića.⁴³ Za većinu je to bilo previše, pa nisu žurili s tim zadatkom, ali su ih redovite inspekcije podsjećale na radnu obvezu. Danas možemo samo žaliti što je rat prekinuo kampanju, koja je u konačnici, za 3-4 godine, mogla stvoriti neusporediv zbroj građe za razne humanističke i društvene znanosti. Kada je školski nadzornik potkraj 1940. i početkom 1941. obišao sve pučke škole u Gospićkom kotaru, uz neke probleme u radu (nedostatak učitelja zbog vojnih vježbi, zima i slabo grijanje, nepohađanje nastave), našao je da većina škola dobro radi i da su u nekima od njih organizirani tečajevi za nepismene ili pojedinačno podučavanje (tvrdnje da su nepismeni još samo neki stariji ljudi, koje se ne može natjerati na poduku, potvrđuju i ranije navode da službene statistike nisu bile točne). U nekim su školama učitelji započeli rad i na *Etnografskoj spomenici*.⁴⁴

Stjepan Šarić: načela i stvarnost

Danas znamo imena iznenađujuće malog broja djelatnika Seljačke sloge u Lici. Jedan od aktivnijih bio je Milan Jelača, predsjednik ogranka Lički Novi, a zabilježeno je i da je u ogranku Donji Kosinj predsjednik bio Ante Drašković. No, zato je Stjepan (Stipan) Šarić, seljak iz Vranika u kotaru Gračac, nezaobilazna osoba u povijesti Seljačke sloge i njezina pokreta. Bio je pokretač te organizacije u Lici, promicatelj njezinih ideja, neumoran organizator, ali i važan sudionik nekih teoretskih rasprava kojima se 'u hodu' odlučivalo kako načela izvorne kulture provesti u stvarnom životu.

Tijekom 1920-ih bio je tajnik kotarske organizacije HSS-a Gračac i odmah se uključio u rad Seljačke sloge. Osnovao je njezine prve ličke ogranke u Lovincu i Sv. Roku i na prvoj skupštini 1926. izabran je za člana Upravnog odbora (odborničkog zamjenika), a na četvrtoj 1929. za prosvjetnog radnika.⁴⁵ Prvi je počeo obnovu ogranaka već u ljeto 1935.,

43 Seljačka sloga izdala je sabrana djela A. Radića (RADIĆ, A., Sabrana djela I-XIX, Zagreb 1936.-1939.), na kojima je gradila svoju ideologiju. Kao prvi svezak objavljena je njegova "Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu", koja je prvi put tiskana u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena (1897., sv. 2).

44 Radilo se tek na prvom djelu Etnografske spomenice. U nekim je školama napravljen koncept i počela se sakupljati građa, a u nekima je već taj dio bio dovršen. Od 34 pregledane škole, radili su je učitelji u njih 11: Bilaj, Buljmime, Lički Čitluk, Lički Osik, Mušaluk, Raduč, Smiljsko Debelo Brdo, Široka Kula, Trnovac, Vrebac, Vrebački Pavlovac. Izvješće školskog nadzornika Pećine o pučkim školama kotara Gospić od 18.2.1941., HDA, BV BH – OP (fond 159), kut. 34, br. 19.891/41.

45 "Prva redovita glavna skupština Seljačke sloge", Seljačka prosvjeta, 1/1926., 5-8, 124; "Glavna skupština Seljačke sloge", Seljačka prosvjeta,

i zato je prošao temeljitu žandarsku provjeru.⁴⁶ Na skupštini održanoj 21. veljače 1937. izabran je u Nadzorni odbor kao odbornički zamjenik, a sljedeće godine (13. veljače 1938.) ušao je u Upravni odbor (kao zamjenik).⁴⁷

Redovito je objavljivao u njezinim glasilima *Seljačka prosvjeta* (1926.-1929.) i *Seljačka sloga* (1936.-1941.), a pisao je upravo o važnim pitanjima novog oblikovanja kulturnog identiteta. Sudjelovao je u raspravi o ulozi inteligencije u pokretu koji je vodila Seljačka sloga, a koji je – načelno – bio seljački i tražio aktivnost seljaka.⁴⁸

Drugo pitanje koje je postavio, bilo je vrlo zanimljivo (teoretsko) pitanje granice povrata i nošenja nošnje. Kada se jedanput postavilo načelo da je narodna kultura znak nacionalnog identiteta, logično je iz toga proizašlo i pitanje dosljednosti njezine provodbe u praksi. Upravo je Šarić upozorio na problem trebaju li se i građanski vođe Seljačke sloge odijevati u nošnju, kako bi i djelom posvjedočili svoje ideje (kako je zapisao, svatko tko promiče neku zamisao, morao bi i sam biti “uzor te ideje”). Očito je ozbiljnije razmišljao o tome, jer je u prijedlog uključio svojevrzni kompromis za članove središnjice (koju su činili svi članovi Upravnog i Nadzornog odora te prosvjetni radnici, uglavnom građani). Za njih bi se mogao uvesti svojevrstan ‘popust’, odnosno mogli bi nositi košulju, čarape i cipele po želji.⁴⁹ Možda ga je pritom inspiriralo i Mačekovo povremeno pojavljivanje u kombinaciji građanskog i seljačkog odijela (tako se slikao na svojem gospodarstvu u Kupincu, pokazujući da je blizak seljaku). Naravno, tako radikalna prijedlog nije ozbiljnije niti razmatran, a drugi slučaj otkriva kakvo je stajalište vodstvo imalo prema zamisli da i samo odjene seljačku nošnju. Kada se na smotri u Županji u rujnu 1937. (na kojoj su bili najveći autoriteti – predsjednik Rudolf Herceg i etnolog Branimir Bratanić) na čelu ogranka iz Donje Mahale u Bosni pojavio općinski bilježnik u seljačkom odijelu, odmah je upozoreno

4/1929., 5, 79; “Stjepan Šarić”, u: SABOLIĆ, I. (ur.), Zbornik hrvatskih seljaka I, Zagreb 1936., 157. Odbornički zamjenik u Upravnom odboru bio je do skupštine 1928. Seljaci su u pravilu birani za odborničke zamjenike, jer nisu mogli redovito dolaziti u sjednice Odbora.

46 Okružnica BV SB UO od 15.10.1935. br. Pov-II br. 4838; Okružnica BV SB UO od 2.11.1935., br. Pov. II br. 5149, HDA, SB UO, kut. 276, br. 426 (za Gračac br. 4.245)

47 “Seljačka sloga nosilac hrvatske narodne kulture. Glavna skupština Seljačke sloge...”, SS, 2/1937., 2, 41; “Osmo redovita glavna skupština Seljačke sloge”, SS, 3/1938., 3, 94.

48 “Ravan put Seljačke sloge. Šesta redovita glavna skupština dne 16. veljače 1936.”, SS, 1/1936., 2, 36; ŠARIĆ, S., “Seljaci o gospodi i Seljačkoj slozi”, SS, 1/1936., 4, 85-87.

49 ŠARIĆ, S., “Lička narodna nošnja i Seljačka sloga”, SS, 2/1937., 3, 51-52.

da je to “nesgodno”. Izričito je određeno da narodna odijela mogu nositi samo seljaci, jer bi drugima to bila “krinka”.⁵⁰ Poštovanje starine i narodne kulture nikada nije išlo toliko daleko da bi previdjelo stvarnost i moguće negativne reakcije ako bi se pretjeralo s nametanjem sela gradu. Za građanstvo je nošnja ostala u prihvatljivim granicama smotri, simbola na nacionalnim skupovima, a i sami su je rado odijevali na prigodnim zabavama. No, dalje nisu išli, niti je politika to od njih očekivala.

Iako je ovaj Šarićev prijedlog zanimljiv više za teoretsko promišljanje dosega ideologije nego za stvarno djelovanje, drugi njegovi napisi izvrsno su pogodili, čak i predvidjeli neke događaje u ‘kulturnoj grani seljačkog pokreta’. Jedno od važnijih pitanja kojima se bavio bila je gospodarsko-socijalna pozadina pokreta za povratak nošnji. Naime, nošnja je postala simbol pokreta, nosila se u svečanim prigodama (dok su se prije nedjeljom i važnim danima nosilam “bolja”, tvornička odjela), pa je i obnova često bila usmjerena na blagdansku nošnju, koja je tradicionalno pokazivala moć i ugled pojedinca. Raspravljajući o tom problemu, Šarić se složio s onima koji su nastojali da obnova seljačke nošnje postane povratak jednostavnoj, jeftinijoj (ekonomičnijoj) nošnji, čiju ljepotu čini kreativnost izrade, a ne bogatstvo zlatnog ukrasa, koji bi mogao upropastiti siromašnija gospodarstva.⁵¹ Prilagođavanje ideologije srednjem i siromašnom seljaku, svakako je sadržavalo važnu socijalnu komponentu, posebno zanimljivu u Lici.

Svestrani se Šarić pozabavio još jednom temom, za koju je predložio rješenje. Podjela sela i grada i međusobno nepoznavanje potaknuli su ga da predloži da se s približavanjem krene od najranijeg doba i da se gradska djeca preko ljeta šalju na selo. Ovdje bi ih se trebalo uključiti u seoska doma-

50 “Opet lijepa smotra...”, Seljački dom, 25/1937., 41 (23.9.1937.), 7.

51 Šarić je naveo primjer uglednog Mate Zvonara (Tomislavgrad, Duvno) i ogranaka iz dalmatinske Hrvatske. Zvonarova bi nošnja, prema njegovoj procjeni, stajala oko 30.000 dinara, što je bila cijena cijelog imanja. Šarić zaključuje da nošnja sa srebrnim i zlatnim nakitom, kakva se nosila i u Lici, vrijedi od 5.000-10.000 dinara, pa čak i 30.000 dinara. Situacija u kojoj bi seljak za svečaniju nošnju trebalo prodati posjed od 5 jutara (kojeg mnogi ni nemaju), očito ne bi smjela biti cilj seljačkog pokreta. S. Šarić, “Narodna nošnja mora biti prema seljačkim potrebama”, SS, 5/1940., 6, 155. Prema Rudolfu Bičaniću, koji je u to vrijeme obilazio ‘pasivne krajeve’, prosječna muška nošnja stajala je 1.000 dinara, a ženska 1.500 dinara (usporedbe radi: 1 ral zemlje vrijedio je 800-1.300 din, a 1 vol oko 1.000 din). Istodobno je tvorničko odijelo stajalo 250 dinara (doduše i trajanje mu je bilo četiri puta kraće). Stoga je Bičanić zaključio da ništa ne uništava nošnju u tim krajevima, kao njezina cijena. MATANIĆ, N., “Kako živi narod u pasivnim krajevima”, SS, 3/1938., 2, 48-50.

ćinstva i zaposliti, tako da istinski upoznaju život na selu.⁵² Nešto slično pokušalo se provoditi u Banovini Hrvatskoj, kada je HSS dobio mogućnost donekle utjecati na školski program.

Suzana LEČEK
**Seljačka sloga i
 oblikovanje
 kulturno-nacionalnog
 identiteta u Lici između
 dvaju svjetskih ratova**

Suradnja sa Seljačkim kolom

HSS je bilo najjača hrvatska stranka, a u koaliciji sa Samostalnom demokratskom strankom (Seljačko-demokratska koalicija, SDK) u Lici je na izborima 1930-ih dobio veliku većinu glasova. Prema kasnijoj procjeni utjecaja (u postocima), državne su stranke uživale povjerenje samo 5-10% stanovništva.⁵³ (tablica 3)

Tablica 3.
 Utjecaj SDK-a u
 ličkim kotarima tijekom
 1930-ih godina (u postocima)

Kotar	HSS	SDS	JRZ i JNS
Gospić	60	35	5
Otočac	55	40	5
Perušić	80	15	5
Korenica	10	80	10
Udbina	10	80	10
Gračac	20	75	5
Donji Lapac	10	85	5

Suradnja se proširila i na kulturno-prosvjetna područja, pa je Seljačka sloga ostvarila dobru suradnju sa srodnom srpskom organizacijom Seljačkim kolom, koja se također uključila u kampanju opismenjivanja.⁵⁴ Za njih su, primjerice, do 1939. nabavili oko 1.000 *Bukvara* (nažalost, ne znamo koliko ih je bilo za Liku). Zanimljivo je da su poštivali poseban srpski identitet, na namećući vlastitu *Abecedarku* koju je sastavio Rudolf Herceg.⁵⁵

Jednako tako, od škola s pretežito srpskim učenicima nije se tražilo da slave seljačke blagdane (Dan Antuna Radića i Matije Gupca u veljači ni Dan braće Radića u lipnju), koji su se službeno proslavljali u hrvatskim školama nakon uspostave Banovine Hrvatske. Međutim, čini se da je upravo proslava Dana Antuna Radića bila primjerena da se pokaže dobra volja za međunacionalnu suradnju, pa se 1940. taj dan proslavio i u nekim "pravoslavnim" školama. Tako se u Do-

52 SS, 2/1937., 6b, 165.

53 Bivše građanske stranke kotaru Gospić, HDA, Sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske - Služba državne sigurnosti (daje: RSUP SRH SDS), (01.19 Gospić), str. 1-2.

54 Usp. SOBOLEVSKI, Mihael, "Organizacija i djelovanje ogranka Seljačkog kola u kotarima Ogulin i Vrbovsko od 1937. do 1941. godine", ČSP, 38/2006., 3, 967-982.

55 SS, 4/1939., 4, 102.

njem Lapcu obilježilo Dan Antuna Radića (veljača 1940.), a u izvješću su naveli kako im je on blizak, jer je radio za “kulturni i gospodarski napredak sela”. Slavilo se i u Perušiću, ističući i ovdje kulturni i socijalni aspekt (bez politike). U drugim su kotarima pojedine škole iskoristile pravo da ga ne obilježe (u kotaru Gospić samo jedna, a u kotaru Gračac četiri škole), iako su se predstojnici oba kotara žalili kako dosta škola nije poslalo izvješće niti na opomenu.⁵⁶ Kasnije izvješće pokazuje da su neke pravoslavne sredine prihvatile i ideju *Etnografske spomenice*; tako barem možemo zaključiti iz podatka da je spomenica u Raduču pisana ćirilicom.⁵⁷

Suradnje na smotrama nije bilo, ali ne zbog nedostatka dobre volje, nego zato što Seljačko kolo nije prihvatilo stroge etnološke standarde za smotre, koje je prihvatila Seljačka sloga.

ZAKLJUČAK

Bez obzira na razmjerno slabu i kasno stvorenu organizacijsku mrežu Seljačke sloge u Lici, njezin se utjecaj široko zahvaljujući drugim organizacijama širokog ‘hrvatskog seljačkog pokreta’ pojačavajući samosvijest i pridonoseći poštivanju vlastite (i tuđe) kulturne i nacionalne posebnosti. Iako malobrojni, lički su ogranci ostvarili izniman uspjeh nastupima na središnjim zagrebačkim smotrama 1938. i 1939., na kojima je ideologija kulturnog nacionalizma u njihovu izvornom nastupu prepoznala drevni temelj zajedničke nacionalne kulture. Lika se također uključila u druge kampanje Seljačke sloge (posebice opismenjivanja), a s radošću je dočekala školsku reformu iz vremena Banovine Hrvatske, potaknutu ideološkim postavkama Seljačke sloge. Najaktivniji djelatnik Seljačke sloge u Lici bio je Stjepan Šarić, koji je dao važan doprinos, ne samo u organiziranju rada u Lici, nego također u rješavanju nekih važnih pitanja na razini cijele organizacije. Kao i u drugim krajevima, ostvarena je suradnja sa srodnom srpskom organizacijom Seljačkim kolom, a uvažavanje kulturne posebnosti poticalo je međusobno poštivanje hrvatskog ili srpskog identiteta.

56 HDA, BV BH – OP, (fond 159), kut. 20: Izvješće kotarskog predstojnika o proslavama u kotaru Donji Lapac od 28.3.1940. (30.510); izvješće kotarskog predstojnika o proslavama u kotaru Gospić od 2.3.1940. (22.267); izvješće kotarskog predstojnika o proslavama u kotaru Gračac od 15.3.1940., br. 25.804. HDA, BV BH – OP (fond 159), kut. 21; izvješće kotarskog predstojnika o proslavama u Perušiću od 13.3.1940., br. 24.955.

57 Izvješće školskog nadzornika Pećine o pučkim školama kotara Gospić od 18.2.1941., HDA, BV BH – OP (fond 159), kut. 34, br. 19.891/41.

ARHIVSKO GRADIVO

Hrvatski državni arhiv, Zagreb

- fond Savska banovina - Upravni odjel
- fond Savska banovina - Državna zaštita
- fond Banska vlada Banovine Hrvatske - Odjel za prosvjetu
- osobni fond Milovana Gavazzija
- republički Sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske - Služba državne sigurnosti; bivše građanske stranke u kotaru Gospić (01.19)

NOVINE

Seljačka prosvjeta, 1926.-1929.

Seljačka sloga, 1936.-1941.

Hrvatski list (Osijek), 1938.

Suzana LEČEK
**Seljačka sloga i
oblikovanje
kulturno-nacionalnog
identiteta u Lici između
dvaju svjetskih ratova**

LITERATURA

- ARMSTRONG, J. (1982), *Nations before Nationalism*, Chapel Hill, NC.
- BRATANIĆ, B. (1936), "Hrvatske seljačke pjevačke smotre", *Kalendar Seljačke sloge za godinu 1937.*, Zagreb, str. 40-45.
- BRATANIĆ, B. (1941), *O smotrama hrvatske seljačke kulture*, Zagreb.
- BREUILLY, J. (1982), *Nationalism and the State*, Manchester.
- CERIBAŠIĆ, N. (2003), *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće*, Zagreb.
- HERCEG, R. (1938), *Što je i što hoće Seljačka sloga*, Zagreb.
- HERCEG, R. (1940), *Seljačka sloga, idejno čistište hrvatskog i razsadište svjetskog seljačkog pokreta*, Zagreb.
- HUTCHINSON, J. (1987), *The Dynamics of Cultural Nationalism*, London.
- LEČEK, S. (2003), "Seljačka sloga i prva kampanja opismenjivanja u Hrvatskoj (1937.-1941.)", *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić*, Zagreb, str. 292-301.
- LEČEK, S. (2005), *Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji 1925.-1941.*, Slavonski Brod.
- LEČEK, S. (2006), "Selo i politika. Politizacija hrvatskog seljaštva 1918-1941.", *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, Zagreb, str. 119-143.
- LEČEK, S. – DUGAC, Ž. (2006), "Za zdravlje majke i djeteta. Zdravstveno prosvjetna kampanja Seljačke sloge (1939.-1941.)", *ČSP*, 38/2006., br. 3, str. 983-1005.
- MATKOVIĆ, H. (1999), *Povijest Hrvatske seljačke stranke*, Zagreb.
- Pokret za pismenost 1937-1939* (1940), Zagreb.
- Prosvjetni sabor Seljačke sloge u Zagrebu 8.-10.XII.1939.* (1940), Zagreb.

Suzana LEČEK

Seljačka sloga i oblikovanje kulturno-nacionalnog identiteta u Lici između dvaju svjetskih ratova

RADIĆ, A. (1936-1939), *Sabrana djela I-XIX*, Zagreb.

SOBOLEVSKI, M. (2006), "Organizacija i djelovanje ogranka Seljačkog kola u kotarevima Ogulin i Vrbovsko od 1937. do 1941. godine", *ČSP*, 38/2006., br. 3, str. 967-982.

WEBER, M. (1948), *Essays in Sociology*, London.

Zbornik hrvatskih seljaka I (1936), ur. Ivan Sabolić, Zagreb.

PRILOG

Popis ogrankata Seljačke sloge u Lici (1925.-1941.)

Ogranak	Kotar	1920./1925.-1929.	1935.-1941.	Predsjednik ogranka
Boričevac	Donji Lapac		29.1.1939.	
Bilajsko Novo Selo	Gospić		15.8.1939.	
Lički Novi	Gospić		11.5.1939.	Milan Jelača (1940.)
Ostrvica	Gospić		26.6.1940.	
Oštra	Gospić		18.5.1939.	
Rizvanuša	Gospić		21.5.1939.	
Smiljan	Gospić		3.9.1939.	
Vedrine	Gospić		8.10.1939.	
Lovinac	Gračac	26.12.1925.	26.1.1936.	Stjepan Šarić (1936.-38.)
Ričice	Gračac		6.6.1938.	
Sv. Rok	Gračac	27.12.1925.		
Luketić-Korana	Korenica		9.3.1940.	
Prijeboj	Korenica		2.2.1940.	
Rijeka Plešivička	Korenica	24.7.1927.		
Kuterevo	Otočac		22.3.1936.	
Ličko Lešće	Otočac		21.8.1938.	
Donji Kosinj	Perušić		1.4.1939.	Antun Drašković (1939.)
Kosinj	Perušić		2.4.1939.	

Izvori: *Seljačka prosvjeta, Seljačka sloga*

SELJAČKA SLOGA I OBLIKOVANJE KULTURNO-NACIONALNOG IDENTITETA U LICU IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

Ključne riječi: kulturni nacionalizam, kulturni identitet, Seljačka sloga, smotre.

Bez obzira na razmjerno slabu i kasno stvorenu organizacijsku mrežu Seljačke sloge u Lici, njezin se utjecaj širio zahvaljujući drugim organizacijama širokog 'hrvatskog seljačkog pokreta' jačajući samosvijest i pridonoseći poštivanju vlastite (i tuđe) kulturne i nacionalne posebnosti. Iako malobrojni, lički su ogranci ostvarili izniman uspjeh nastupima na središnjim zagrebačkim smotrama 1938. i 1939., na kojima je ideologija kulturnog nacionalizma u njihovu izvornom nastupu prepoznala drevni temelj zajedničke nacionalne kulture. Lika se uključila i u druge kampanje Seljačke sloge (posebice opismenjivanja), a s radošću je dočekala školsku reformu iz vremena Banovine Hrvatske, potaknutu ideološkim postavkama Seljačke sloge. Najaktivniji djelatnik Seljačke sloge u Lici bio je Stjepan Šarić, koji je dao važan doprinos, ne samo u organiziranju rada u Lici, nego i u rješavanju nekih važnih pitanja na razini cijele organizacije. Kao i u drugim krajevima, ostvarena je suradnja sa srodnom srpskom organizacijom Seljačkim kolom, a uvažavanje kulturne posebnosti poticalo je međusobno poštivanje hrvatskog ili srpskog identiteta.

THE ECONOMIC ORGANISATION
OF THE CROATIAN PEASANT PARTY
'SELJAČKA SLOGA' AND THE FORMATION OF
THE CULTURAL AND NATIONAL IDENTITY IN
LIKA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Keywords: cultural nationalism, cultural identity, Peasant Concord, folk festivals.

Regardless of the fact the network of the Croatian Peasant Party economic organisation *Seljačka sloga* was relatively weak in Lika and formed later than most of its other networks, its influence spread due to other organisations of a widespread 'Croatian Peasant Movement' contributing to the self-awareness and respect for one's own cultural and national distinguishing characteristics (as well as for that of other cultures and nations). Although small in number, the Lika branches have accomplished great success with their appearance at the central Zagreb 1938 and 1939 folklore festival, where the cultural nationalists recognised the ancient foundations of the common national culture in their original appearance. Lika joined other 'Seljačka sloga' campaigns (especially the literacy campaign), and greeted the Banate of Croatia educational reform inspired by the ideas of 'Seljačka sloga'. The most active employee of 'Seljačka sloga' in Lika was Stjepan Šarić, contributing considerably not only to work organisation in Lika, but also to solving some issues at the entire organisation level. Collaboration with the Serbian organisation 'Seljačko kolo' was accomplished here as well as in the other Croatian areas, and the respect for cultural distinctions enticed mutual respect of the Croatian and Serbian identities.